

Lessen uit Nicaea. Het zoeken naar een wereldwijde consensus in de Katholieke Kerk en in de oecumene vandaag

Peter De Mey (KU Leuven)

Ik ben geen specialist in de geschiedenis van de Vroege Kerk en we hebben tijdens dit colloquium eminente specialisten over dit thema beluisterd. Mijn interesse gaat uit naar de vraag hoe de Katholieke Kerk, in een geest van synodaliteit, tegenwoordig nadenkt over het zoeken naar consensus op het niveau van de wereldkerk, en of en hoe men in internationale dialogen een oecumenische consensus probeert te bewerkstelligen. De uitdrukking ‘universele kerk’ kan immers zowel begrepen worden als de universele dimensie van de katholieke kerk als ‘de kerk van Jezus Christus’ – en dus het zoeken naar eenheid onder de christelijke kerken.

Een belangrijk document over synodaliteit waar ik zal over spreken – het document van de Internationale Theologische Commissie over ‘Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk’ uit 2018 besteedt echter uiteraard ook aandacht aan het Concilie van Nicea in het eerste hoofdstuk dat over synodaliteit in de Schrift, in de traditie, in de geschiedenis handelt.¹ De subsectie over ‘Het getuigenis van de Vaders en de Traditie in het Eerste Millennium’ betoogt de blijvende betekenis van het eerste oecumenische concilie als volgt: “Doordat de bisschoppen hun ambt synodaal uitoefenen, is het concilie van Nicea de eerste institutionele uitdrukking, op universeel niveau, van het gezag van de verrezen Heer, die in de Heilige Geest de weg van het volk van God leidt en oriënteert.” (n° 29) Voor het ontwikkelen van een theologie van de synodaliteit, is echter misschien de collectie Apostolische Canones die aan het einde van de 3de eeuw in het Oosten ontstonden, nog belangrijker, en vooral canon 34: “De bisschoppen van elke natie moeten degene erkennen die de eerste onder hen is en hem beschouwen als hun hoofd, en niets belangrijks doen zonder zijn toestemming, maar de eerste onder hen mag niets doen zonder de consensus van allen.” (n° 27)

1. De rol van de bisschop van Rome in een synodale Kerk: Paus Franciscus en het *cum et sub Petro*

Alles van betekenis in het pontificaat van Paus Franciscus wordt reeds vermeld in de post-synodale exhortatie *Evangelii Gaudium*, die hij enkele maanden na zijn pauskeuze schreef.² Wanneer hij in het eerste hoofdstuk kort aangeeft voor wie de oproep tot een missionaire vernieuwing van de Katholieke Kerk geldt, dan begint hij met het niveau van de parochie, maar vergeet ook zijn eigen Petrusambt niet. Hij herhaalt de uitnodiging die Paus Johannes-Paulus II in zijn encycliek *Ut Unum Sint* uit 1995 aan alle christenen richtte om hem te adviseren bij de vormgeving van het primaatschap, vanuit de vaststelling “dat we weinig vooruitgang geboekt hebben op dat vlak.” (EG 32) Het lijkt de paus vooral belangrijk werk te maken van een “heilzame decentralisatie” (EG 16) en de enige keer dat het woord “synodaliteit” valt is om aan

¹ Internationale Theologische Commissie, *Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk*. Wereldkerkdocumenten, 42 (Brussel, Licap, 2020).

² *De vreugde van het evangelie*. Apostolische exhortatie *Evangelii Gaudium* van Paus Franciscus. Wereldkerkdocumenten, 34 (Brussel: Licap, 2013). Dit document wordt doorgaans afgekort als EG.

te geven dat we in de dialoog met onze Orthodoxe broeders en zusters veel kunnen leren hierover. (EG 246) In wat volgt bespreek ik de belangrijkste reflecties en hervormingen van Franciscus met betrekking tot de universele leiding van de Kerk. De reflecties over de uitoefening van het Petrusambt zijn soms van zijn eigen hand, maar typisch voor dit pontificaat is dat Franciscus ook anderen laat meedenken. Daarom komen ook het document over synodaliteit van de Internationale Theologische Commissie (2018) en enkele sleuteldocumenten uit de Synode over synodaliteit (2021-2024) aan bod.

1.1 *Het verdedigen van een synodale kerk onder verwijzing naar het “cum et sub Petro”: een gelukkige keuze?*

Op 17 oktober 2015, tijdens de tweede sessie van de Synode over de familie, hield Paus Franciscus een toespraak naar aanleiding van 50 jaar bisschoppensynode.³ Hij lanceerde zijn programma van een synodale kerk, dat hij vooral fundeert in de gedachten over de *sensus fidei* uit het tweede hoofdstuk van *Lumen Gentium*. Een synodale kerk zal een kerk moeten zijn waarin “iedereen luistert naar elkaar en allen luisteren naar de Heilige Geest.” Ook een bisschoppensynode begint met het luisteren naar het volk van God, waarna het luisteren naar de bisschoppen volgt en tenslotte het luisteren naar de bisschop van Rome. Op dit punt in zijn betoog citeert de paus niet meer uit het tweede, maar uit het derde hoofdstuk van *Lumen Gentium*. De band van de bisschoppen met “de bisschop van Rome” (*cum Petro*) en hun onderwerping aan hem (*sub Petro*) “als hoofd van het college” wordt verdedigd met een beroep op de uitdrukking “hiërarchische gemeenschap” (*hierarchica communio*).

Hier toont Paus Franciscus zich een minder goede exegeet van de concilietekst. In LG 22 wordt immers gesproken over twee voorwaarden die vervuld moeten zijn alvorens een nieuwe bisschop lid wordt “van de orde van de bisschoppen”. De twee voorwaarden zijn niet gelijkwaardig en daarom stelt het concilie dat dit gebeurt “krachtens de sacramentele wijding en door de hiërarchische gemeenschap met het hoofd en de leden van het college.” Het is ook veelzeggend dat de uitdrukking “*cum et sub Petro*” niet voorkomt in *Lumen Gentium*. De enige keer dat de uitdrukking in de conciliedocumenten voorkomt, is in *Ad Gentes*, waar wordt herinnerd aan de eerste opdracht die de bisschoppen, “met Petrus en onder Petrus”, van Christus meekrijgen, namelijk om het evangelie te verkondigen. (§ 38)

Men kan zich afvragen waarom paus Franciscus deze uitdrukkingen gebruikt⁴, wanneer het zijn bedoeling is om werk te maken van de hervorming van de kerk, waaronder ook de hervorming van het universele niveau? Het was overigens niet de eerste keer dat de paus de uitdrukking “*cum et sub Petro*” aanwendde. Eén jaar eerder deed hij hetzelfde in zijn toespraak aan het eind van de eerste sessie van de bijzondere bisschoppensynode over de familie.⁵ Volgens insiders was de paus ontgoocheld over het gebrek aan hervormingsbereidheid van de synodevaders en herinnerde hij hen eraan dat niet zij, maar hij de vruchten van de synode zou oogsten.⁶

³ https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/october/documents/papa-francesco_20151017_50-anniversario-sinodo.html.

⁴ Die ook hun verdedigers kennen. Cf. Gianfranco Ghirlanda, *Hierarchica communio: significato della formula nella Lumen gentium* (Rome: Università Gregoriana editrice, 1980); Fermina Alvarez Alonso, *Cum Petro et sub Petro: Primato ed episcopato dal Vaticano I al Vaticano II* (Milano: Ancora, 2019).

⁵ https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/october/documents/papa-francesco_20141018_conclusione-sinodo-dei-vescovi.html.

⁶ Cf. de blog ‘Francis, Pope. More Infallible Than He There Is None’ van Sandro Magister op www.chiesa.espressonline.it.

Gelukkig neemt de paus snel weer de draad op van het reflecteren over synodaliteit. Opnieuw wordt over paus en bisschoppen gesproken, maar wordt benadrukt dat zij in een synodale kerk de basis van een omgekeerde piramide vormen en – net zoals de paus als “dienaar van de dienaren Gods” (*servus servorum Dei*)– een “hiërarchische dienst” uitoefenen. De tekst bespreekt verder de drie niveau’s van synodaliteit. Op het niveau van de universele kerk moet de bisschoppensynode “een uitdrukking van episcopale collegialiteit binnen een volledig synodale Kerk worden.”

Op 2 maart 2018 publiceerde de Internationale Theologische Commissie een uitgebreide studie over ‘Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk’.⁷ In de inleiding wordt “de ecclesiologie van het Volk van God” (n° 6) de conciliaire basis van de synodaliteit genoemd. Wanneer het eerste hoofdstuk over synodaliteit in de bijbel en in het eerste en tweede millennium bij Vaticanum II blijft stilstaan, treedt echter plotseling het model van de kerk als gemeenschap (*communio*) op de voorgrond, met inbegrip van de kwalificatie “hiërarchische gemeenschap”. (n° 40) Dit wordt hernomen in hoofdstuk twee, ‘Naar een theologie van de synodaliteit’. De collegialiteit van de bisschoppen is er één “met en onder Petrus” (n° 60). In n° 63 wordt betoogd dat dit in lijn is met wat in LG 22 over “de hiërarchische gemeenschap” van de bisschop “met het hoofd en de leden van het college” wordt gezegd.

In het derde hoofdstuk wordt de concrete implementatie van synodaliteit op het niveau van de lokale kerk (3.2), op het regionale niveau (3.3), en op het niveau van de universele kerk (3.4) besproken. Ook op het universele niveau van kerk-zijn (n°s 94-102), speelt de paus geen solo-slim, maar vindt een dynamische cirkelbeweging plaats tussen “de *consensus fidelium*, de bisschoppelijke collegialiteit en het primaat van de bisschop van Rome.” (n° 94) De structuren die hier synodaler moeten worden zijn oecumenische concilies, de bisschoppensynodes en ten slotte het college van kardinalen en de Romeinse curie. Tot de ‘Bekering tot een vernieuwde synodaliteit’, zo wordt in het vierde hoofdstuk betoogd, is iedereen in de Kerk geroepen, ook de bisschop van Rome die zijn Petrusambt moet uitoefenen “in gemeenschap met alle lokale Kerken en in synergie met het collegiale dienstwerk van de bisschoppen en de synodale weg van het volk van God.” (n° 106) Beantwoordt deze laatste taakomschrijving niet veel meer aan de oproep van paus Johannes-Paulus II tot het herdenken van de vormgeving van het Petrusambt, dan het herhalen van het *cum et sub Petro*?⁸

1.2 Naar een decentralisatie van de pauselijke macht: ‘*Episcopalis communio*’ (2018), ‘*Praedicate Evangelium*’ (2022), ‘*In Ecclesiarum communione*’ (2023)

Tijdens de afgelopen jaren kondigde paus Franciscus drie belangrijke wetgevende documenten af, die deel uitmaken van zijn hervormingsplannen. Twee ervan behoren tot de belangrijkste instellingen die de paus bijstaan in de uitoefening van zijn leiderschap over de universele kerk – de bisschoppensynode en de Romeinse curie –; het derde document heeft betrekking tot de organisatie van het vicariaat van Rome en dus tot zijn rol als bisschop van Rome. De inleidingen geven vaak aan hoe de paus denkt over de uitoefening van zijn ambt.

⁷ Internationale Theologische Commissie, *Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk*. Wereldkerkdocumenten, 42 (Brussel, Licap, 2020).

⁸ Zie voor een eerdere kritiek op deze passages Peter De Mey, “Synodality as Key Component of the Pontificate of Pope Francis: The Difficult Way from Theory to Practice,” in *Changing the Church: Transformations of Christian Belief, Practice, and Life. Essays in Honour of Gerard Mannion*, ed. Mark D. Chapman & Vladimir Latinovic (New York: Palgrave MacMillan, 2020), 323-331.

Met de apostolische constitutie *Episcopalis communio* legde de paus op 15 september 2018 de nieuwe structuur vast van de bisschoppensynode.⁹ Hij oefent hierbij het recht uit “om manieren uit te kiezen en te bevorderen waardoor het college van bisschoppen zijn eigen gezag over de universele kerk kan uitoefenen.” (n° 2). Hij is het die het initiatief neemt tot synodaliteit en vormen van decentralisatie en opnieuw wordt van bij de aanvang onderstreept dat de bisschoppen zich “in een hiërarchische gemeenschap” tot hem verhouden, “met en onder Petrus”. (n° 1)

Voortaan zullen de drie fasen van een synode duidelijk van elkaar onderscheiden worden. De voorbereiding van de synode, die nog steeds een vergadering van bisschoppen zal zijn¹⁰, maakt de synode echt tot een instrument van synodaliteit. Synodes zullen voortaan ook gevolgd worden door een implementatiefase in de lokale kerken, om een zo breed mogelijke receptie van de synodebesluiten te bewerkstelligen (n° 7). De paus kan aan de synode beslissingsmacht toekennen, maar het komt hem toe de besluiten te bekrachtigen en af te kondigen. Als de synode een adviserende rol vervult, dan is het aan de paus om de synodebesluiten al dan niet goed te keuren. In beide gevallen “deelt het slotdocument in het gewone leergezag van de Paus.” (art. 18)

Op 17 maart 2022 werd eindelijk de apostolische constitutie *Praedicate Evangelium* “over de Romeinse curie en haar dienst aan de kerk in de wereld” vrijgegeven.¹¹ Ook hier komen we in het theologisch rijke voorwoord te weten dat de paus met deze hervorming een nieuwe invulling wil geven aan het Petrusambt. Het kerkbeeld dat in de inleiding op de voorgrond wordt geplaatst is dat van de kerk als een “mysterie van communio”. (n° 4) De kerk is immers een synodale gemeenschap, waarin iedereen naar elkaar en naar de Heilige Geest luistert en de Romeinse curie is hiervan niet vrijgesteld. Expliciet wordt vermeld dat de curie “niet tussen de paus en de bisschoppen staat, maar ten dienste van beiden”. (n° 8) Zelfs in een document dat zich richt op de curie onthult de paus zijn verlangen om “het potentieel van de bisschoppenconferenties te vergroten.” (n° 9) De curie moet ook een beroep doen op de inbreng van leken, mannen en vrouwen. (n° 10) De introductie van de mogelijkheid dat sommige dicasteries in de toekomst geleid zouden kunnen worden door een leek wordt verdedigd onder verwijzing naar de “plaatsvervangende aard” (*vicarious nature*) van de Romeinse curie. (II.5) De rol van de paus wordt ook op andere plaatsen genoegzaam onderstreept. Niets van wezenlijk belang mag door een dicasterie worden ondernomen zonder de paus te informeren (III.31) Het *ad limina* bezoek van bisschoppen vormt het hoogtepunt in de relaties tussen bisschoppen van een lokale kerk en de “bisschop van Rome”. (III, 39) Ondanks de keuze voor deze terminologie stelt hetzelfde nummer dat dergelijke bezoeken een uitgelezen kans om “de banden van hiërarchische gemeenschap” te versterken.

⁹ https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20180915_episcopalis-communio.html.

¹⁰ Een halfjaar voor de eerste fase van de Synode over Synodaliteit werd echter bekend gemaakt dat de Paus de samenstelling van de bisschoppensynode grondig gewijzigd had en een representatieve groep van niet-bisschoppen tot volwaardige leden van de synode zou benoemen. Cf. GENERAL SECRETARIAT OF THE SYNOD, *Regulations for the XVI Ordinary General Assembly of the Synod of Bishops. First session (4-29 October 2023)* (Vatican City, 2023), p. 4 (Art. 3, § 2): “Zoals de paus het wil worden de overeenkomstig de huidige wetgeving gekozen leden vergezeld door zeventig andere gelovigen, mannen en vrouwen die niet bekleed zijn met het bisschopsambt: priesters, diakens en leken gelovigen, inclusief gewijde mannen en vrouwen.”

¹¹ https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_constitutions/documents/20220319-costituzione-ap-praedicate-evangelium.html.

Op 6 januari 2023 volgde de laatste apostolische constitutie in deze rij, *In Ecclesiarum communione*¹², die de nieuwe structuur van het vicariaat van Rome voorstelt. Ook deze hervorming maakt deel uit van “de roeping tot missionaire bekering van de hele kerk en gaat gepaard met een meer levend bewustzijn van haar wezenlijk synodale dimensie.” (n° 2) Meer dan om een hervorming van structuren gaat het om een missionaire transformatie van mensen en gemeenschappen, die zich tegelijk bewust moeten zijn van hun “sacramentele textuur”. Ze zijn immers geroepen door Christus en staan open voor de werking van de Geest. (n°s 3-5) Ten overstaan van de leden van zijn vicariaat doet de paus geen beroep op zijn gezag, maar op zijn herderlijke taak: “Het is een essentiële taak van de bisschop om een ruimte te garanderen die openstaat voor iedereen, waar iedereen een plaats vindt, het woord kan nemen, zich gehoord voelt en leert luisteren.” (n° 6)

1.3 Sleutelteksten van de Synode over Synodaliteit 2021-2023 over de Petrusdienst

In wat volgt zal ik nagaan wat drie belangrijke documenten die de Synode over Synodaliteit heeft voortgebracht te zeggen hebben over synodale hervorming op het universele niveau van kerk-zijn. Maar eerst iets over de samenstelling zelf. Enkele maanden voor de start van de universele fase van de synode werd duidelijk dat het onderscheidingsproces van paus Franciscus nog een grote verrassing had opgeleverd. Op basis van *Episcopalis communio*, maar zelfs nog tijdens de continentale fase van voorbereiding leek het erop dat de bisschoppensynode zou zijn wat het woord inhoudt, een synode van bisschoppen. De aankondiging door het secretariaat van de Synode op 26 april 2023 dat ook 70 niet-bisschoppen aan de synode zouden deelnemen en stemgerechtigd zouden zijn, gaf expliciet aan dat de Paus dit zo had gewild, op grond dus van het gezag van zijn Petrusambt. De Italiaanse kerkhistoricus Massimo Faggioli, schreef al enkele jaren geleden dat het een grote paradox is in dit Pontificaat “dat de decentralisatie van het globale bestuur van de Katholieke Kerk om een sterke input vanuit het Vaticaan vraagt.”¹³

Maar nu dus naar de documenten zelf. De eerste sessie in oktober 2023 eindigde reeds met een syntheserapport, waarin voor onze vraagstelling vooral hoofdstuk 13 belangrijk is, omdat het over ‘De bisschop van Rome in het bisschoppencollege’ handelt.¹⁴ Men was het er over eens dat synodaliteit een cirkelbeweging tussen “allen”, “sommigen” en “één” vereist en daarom “veronderstelt het primaat het uitoefenen van de synodaliteit en de collegialiteit, zoals beide het uitoefenen van het primaat impliceren”. (13a) De synode beveelt de Kerk aan om te luisteren naar de verwachtingen van andere kerken met betrekking tot de uitoefening van het primaat. (13b) De concrete voorstellen handelen allen over de hervorming van de instrumenten die de paus bijstaan bij de uitoefening van zijn dienst aan de universele kerk, maar niet de wijze van uitoefening van het Petrusambt zelf.

Op 9 juli 2024 verscheen het *Instrumentum Laboris* voor de tweede sessie van de Synode over Synodaliteit.¹⁵ In een algemene uiteenzetting over synodaliteit (nr. 8) wordt benadrukt dat synodaliteit “op geen enkele manier de devaluatie inhoudt van het bijzondere gezag en de

¹² https://www.vatican.va/content/francesco/it/apost_constitutions/documents/20230106-in-ecclesiarum-communione.html

¹³ Massimo Faggioli, *The Liminal Papacy of Pope Francis: Moving toward Global Catholicity* (Maryknoll, NY, Orbis: 2020), p. 145. Tal van voorbeelden worden ook beschreven in Rik Torfs, *Het Vaticaan: achter de schermen van de kerk* (Tielt: Lannoo, 2024).

¹⁴ <https://www.rkkerk.nl/nederlandse-vertaling-slottekst-synode-voor-een-synodale-kerk-communio-participatio-missio-gepubliceerd/>.

¹⁵ <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bolletino/pubblico/2024/07/09/240709d.html>.

specifieke taak die Christus toevertrouwt aan de herders: de bisschoppen met de priesters, hun medewerkers en de paus.” De uitdrukking “met en onder Petrus” blijft echter betekenisvol achterwege.

Volgens het document kan de overtuiging dat het bisschopsambt “monarchisch” is niet gerechtvaardigd worden met een beroep op Vaticanum II. (n° 38) Een gedurfde uitspraak is de volgende: “In een synodale Kerk is de verantwoordelijkheid van de bisschop, het college van bisschoppen en de Romeinse paus om beslissingen te nemen onvervreemdbaar, omdat ze geworteld is in de hiërarchische structuur van de Kerk die door Christus is ingesteld. Ze is echter niet onvoorwaardelijk.” (n° 70) De voorwaarde is dat elke beslissing wordt genomen als een “gedeelde beslissing”. “Beraadslaging vindt plaats met de hulp van allen; nooit zonder de pastorale autoriteit die uit hoofde van haar ambt beslissingen neemt.” (ibid.)

Het universele niveau van de Kerk krijgt speciale aandacht in het laatste deel. In het verleden werden de verschillende niveaus van de Kerk gevisualiseerd als een piramide culminerend in het niveau van de universele Kerk. Dit leidde tot een “abstract en homogeniserend universalisme”. (n° 80) Het document stelt onomwonden maar misschien wel met een flinke portie ‘wishful thinking’: “Dit is nooit onze visie geweest”. Men stelt voor om het in de toekomst niet meer over de universele dimensie van de kerk te hebben, maar over de wereldwijde katholieke kerk, omdat het gevaar van universalistische tendenzen te groot is. Het model dat in de plaats moet komen is dat van de Kerk als een gemeenschap van kerken, “elk met zijn lokale concreetheid” (n° 80) waarin “een uitwisseling van gaven” en een “web van relaties” plaatsvindt.

In deze dynamische kijk op de Kerk blijft er ruimte voor het college van bisschoppen en de bisschop van Rome: “Het web van relaties binnen een synodale Kerk, zichtbaar gemaakt in de uitwisseling van gaven tussen de kerken en gewaarborgd door de eenheid van het bisschoppencollege onder leiding van de bisschop van Rome, is een dynamische hoeder van een eenheid die nooit uniformiteit kan worden.” (n° 81) De leer van LG 23 dat de paus “het zichtbare beginsel van eenheid van de hele Kerk” is, blijft gehandhaafd, maar in het synodale jargon klinkt het nu veel mooier dat hij “de borg” is “van de synodaliteit.”

Het leerproces kwam tot een goed einde met de stemming en publicatie van het slotdocument van de synode van 2021-2024, *Voor een synodale kerk: gemeenschap, participatie, zending*.¹⁶ Het werd vrijgegeven op 26 oktober 2024 en door paus Franciscus kort nadien tot leergezag verklaard. De opstandingsverhalen in het Johannesevangelie hebben de recente synode geholpen om zich beter bewust te worden van het synodale karakter van de Kerk. Om een synode te beginnen blijft de rol van de paus onmisbaar: “we hoorden de uitnodiging van de opvolger van Petrus, en we namen die aan; we gingen met hem op weg en volgden zijn leiding.” (§ 49) Maar de eerste bijbeltekst die op synodaliteit werd toegepast, vertelt over de complementaire rol van Maria Magdalena, Simon Petrus en de andere discipelen bij het vinden en begrijpen van het lege graf: “Hun afhankelijkheid van elkaar belichaamt het hart van synodaliteit.” (§ 13) Het verhaal van de overvloedige vangst illustreert “de synodale Kerk in actie”. Net als op de boot van Petrus heeft ook in de Kerk “iedereen zijn eigen specifieke taak, verschillend maar gecoördineerd met de anderen.” (§ 109)

Wanneer het slotdocument het over het dienstwerk van paus en bisschoppen heeft, herhaalt het niet langer de lijnen van *Lumen Gentium* over de “hiërarchische gemeenschap”, maar

¹⁶ <https://www.synod.va/en/news/final-document-of-the-xvi-assembly.html>

benadrukt het dat de bisschoppen dit ambt op zich nemen “in gemeenschap met elkaar en met de bisschop van Rome”. (ibid.) We horen hier dus twee keer ‘cum’ en geen enkele keer ‘sub’. De uitdrukkingen “hiërarchische gemeenschap” en “sub Petro” maken blijkbaar geen deel meer uit van het vocabulaire van de synode. Men lijkt toch goed geluisterd te hebben naar theologische adviseurs als Rafael Luciani, die zich reeds in een artikel uit 2023 had afgevraagd of zoveel nadruk op de uitoefening van collegialiteit “onder en met Petrus” geen hinderpaal is voor de realisatie van een “kerkelijk wij”.¹⁷ Ik moet hier even terugdenken aan de vermaning van de Orthodoxe starets aan een jonge monnik, die als humoristische noot in de lezing van Metropoliet Job figureerde: naar de kerk ga je niet om te bidden maar om gemeenschap te vormen. We worden vandaag, in een geest van synodaliteit, uitgedaagd om echt een “kerkelijk wij” te vormen, maar als je kijkt naar onze vaak weinig vitale lokale geloofsgemeenschappen, dan is hier nog veel werk aan de winkel. Voor Luciani is het echter zonneklaar dat we op alle niveau’s van de kerk dienen we synodale structuren te ontwikkelen “waarin de uitoefening van een gedeelde verantwoordelijkheid essentieel en bindend is en gerealiseerd wordt door het vinden van een consensus”.¹⁸

Bij dit zoeken naar consensus, zelfs op het niveau van de wereldwijde kerk, mogen dus nu ook leken hun volle verantwoordelijkheid nemen. Het document van de Internationale Theologische Commissie uit 2018 maakte nog een onderscheid dat enkel in het Engels goed te vatten is – leken mocht participeren in ‘decision making’ – het aanbrengen van goede argumenten om tot een beslissing te komen - maar niet in ‘decision taking’, het eigenlijke nemen van de beslissing, wat het prerogatief van de gewijden bleef. Het slotdocument geeft aan dat leken op alle niveau’s van het kerkelijk leven betrokken mogen worden bij alle onderdelen van dit proces: de onderscheiding, “het uitschrijven, nemen en confirmeren van beslissingen” (§ 77), maar ook de evaluatie ervan (§ 95), want we moeten groeien naar een kerk waarin iedereen zich moet verantwoorden naar iedereen. In het document wordt dit met een term ontleend aan de sociale wetenschappen “mutual accountability” genoemd (§ 95). Na afloop van deze memorabele synode kregen de bisschoppenconferenties wereldwijd huiswerk mee om dit concreet vorm te geven en ik weet dat ook onze bisschoppen zich daar in januari over beraden hebben. Het slotdocument weet zeer goed dat men bij het implementeren rekening moet houden “met de verschillende contexten” (§ 77). Maar mocht die lijn gebruikt worden als een voorwendsel om niets te veranderen, dan kunnen ecclesiologen ook in de toekomst nog altijd op tafel kloppen en misschien wel de bekendste lijn van het slotdocument herhalen: “Zonder concrete veranderingen op korte termijn, is de visie van een synodale kerk niet geloofwaardig.” (§ 94)

2. Het oecumenisch vuur brandend houden: zijn de christelijke kerken nog op zoek naar zichtbare eenheid?

Zo ben ik bij het tweede deel van mijn lezing aangekomen, dat zal handelen over het zoeken naar consensus via oecumenische dialogen om te komen tot één ‘kerk van Christus’. Die zoektocht staat eerder op een laag pitje. De tijd van het oorspronkelijke oecumenische enthousiasme ligt ver achter ons. Af en toe zouden we daarom de enige encycliek over

¹⁷ Rafael Luciani, “Toward and Effective Synodalization of the Whole Church,” in *Reforming the Church: Global Perspectives*, ed. Declan Marmion and Salvador Ryan (Collegeville, MI: Liturgical Press, 2023), 67-83, p. 77. Een zeer toegankelijk boek van zijn hand over deze thematiek is *Synodality: A New Way of Proceeding in the Church* (New York/Mahwah: NJ, 2022).

¹⁸ Ibid., p. 79.

oecumene moeten herlezen die paus Johannes-Paulus II exact 40 jaar geleden schreef. De titel van het derde hoofdstuk van de encycliek *Ut Unum Sint* is een Latijnse uitdrukking, “Quanta es nobis via?”, die echter in de eerste zin van dat hoofdstuk wordt uitgelegd: “Hoe lang is de tocht die ons scheidt van die zegenrijke dag wanneer de volledige eenheid in het geloof zal worden bereikt en we samen in vrede de heilige eucharistie van de Heer kunnen vieren?” (§ 77) Deze encycliek, die werd voorbereid door de zeer gedreven Canadese oecumenicus en Dominicaan Jean-Marie Tillard, ademt een gevoel van hoogdringendheid uit dat we intussen zijn kwijtgeraakt en vandaag zouden moeten herontdekken. We zouden ons niet continu moeten ergeren over de blijvende struikelblokken maar verheugd zijn over de “fundamentele, maar gedeeltelijke eenheid” die er reeds is. Van daaruit moeten we als christelijke kerken verder op weg gaan “naar de noodzakelijke en voldoende zichtbare eenheid, die op een werkelijke en concrete manier gestalte krijgt, opdat de christenen waarachtig een teken worden van die volledige eenheid in de ene, heilige, katholieke en apostolische Kerk die haar uitdrukking zal vinden in de gemeenschappelijke viering van de eucharistie.” (§ 78) Zelfs het Dicasterie voor de Eenheid kreeg te horen dat er geen plaats is voor “lauwheid in het streven naar eenheid” of “een defaitisme dat ertoe neigt om alles negatief te zien”, laat staan “dat men een rem zet op de oecumenische beweging.” (§ 79) We moeten dit blijven herhalen.¹⁹

2.1 De moeizame zoektocht naar een consensus over het kerkverstaan in de oecumenische dialoog op multilateraal vlak

Het zoeken naar consensus binnen de Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken – beter bekend met de Engelse benaming *Faith and Order* – is een voorbeeld van een multilaterale dialoog. De Katholieke Kerk is geen lid van de Wereldraad van Kerken, maar wel van deze en nog een paar andere commissies. In 2013, intussen twaalf jaar geleden, slaagde deze commissie er na jarenlange pogingen enkel in om een convergentiedocument over het wezen en de zending van de kerk tot stand te brengen en geen consensusstekst, omdat de verschillen in opvattingen tussen de christelijke kerken te groot bleken. De titel van het finale document luidt daarom: “De Kerk. Op weg naar een gemeenschappelijke visie”.²⁰

Het redactieproces leidde in 1997 tot een eerste interim-verklaring ‘Het wezen en doel van de Kerk’ (*The Nature and Purpose of the Church*). De opvolger van dit document uit 2005 had het eerder over ‘Het wezen en de zending van de Kerk’ (*The Nature and Mission of the Church*). De grotere aandacht voor de zending van de Kerk – met een eerste hoofdstuk over ‘De zending van God en de eenheid van de Kerk’ en een vierde en laatste hoofdstuk over ‘De kerk in en voor de wereld’ – maakt dat het document zo’n beetje de combinatie is van de twee grote documenten over de kerk van het Tweede Vaticaans Concilie, de Dogmatische Constitutie over de Kerk *Lumen Gentium* en de Constitutie over de Kerk in de wereld van deze tijd *Gaudium et Spes*.

Eén van de zorgen die de Commissie voor Geloof en Kerkorde over dit document had, was onder meer de geringe bereidheid van de ledenkerken om een officiële reactie op het document in te sturen en dus de volgende stap voor te bereiden. Het contrast met het bekende oecumenische document van dezelfde commissie over *Doop, Eucharistie en Ambt* uit 1982, was immens. De gepubliceerde reacties op dat document beslaan zes boekdelen. De katholieke reactie, die pas 5 jaar na datum verscheen, vergeleek het document bijna met het meetlatje met de katholieke

¹⁹ Cf. Peter De Mey, “Hoelang is de weg die nog voor ons ligt?” (*Ut Unum Sint*): Inertie overwinnen op weg naar zichtbare eenheid,’ *Collationes* 53 (2023), 47-68.

²⁰ Originele versie: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/the-church-towards-a-common-vision>. Nederlandse versie op www.raadvankerken.nl.

kerkvisie en zo miste men bijvoorbeeld de katholieke opvatting over het offerkarakter van de eucharistie en vroeg men zich af hoe men het dienstwerk van de bisschop perfect kan vatten zonder het over de apostolische successie te hebben. Nadien werd deze opvatting van receptie als de kritische vergelijking van een oecumenisch document met de eigen traditie door bekende oecumene-specialisten in vraag gesteld. Wat de kerken zich bij hun lectuur van dergelijke documenten bijna nooit afvragen, was de vraag “in welke mate de oecumenische consensus het onderricht en de praktijk van de eigen kerk in vraag stelt en corrigeert?”.²¹

Tussen 1997 en 2005 kwamen in Genève echter weinig officiële reacties binnen op de eerste poging om tot een multilateraal gemeenschappelijke kerkvisie te komen; en eigenlijk was het niet veel beter in de jaren na 2005. De pauselijke eenheidsraad stuurde in 2008 privé een nooit gepubliceerde maar constructieve reactie naar Genève.²² Men diende echter te wachten tot 2011 alvorens de Orthodoxe Kerk een panorthodox overleg over het document hield.²³ Zij hadden zware kritiek op het document. De commissie had geen andere keuze dan te proberen met zoveel mogelijk van hun kritiek rekening te houden en het document dus inhoudelijk sterk af te zwakken. Gelukkig wordt in de inleiding herinnerd aan de opdracht van de Commissie voor Geloof en Kerkorde om vorderingen te maken op de weg naar een zichtbare eenheid, “die het meest sprekend tot uitdrukking komt in de viering van de eucharistie.”

De titel van hoofdstuk 3 suggereert dat er “groei” vast te stellen is “in de wezenlijke elementen van gemeenschap: geloof, sacramenten, ambt.” In 2005 kon men nog stellen “dat het drievoudige dienstwerk van bisschop, presbyter en diaken tegen het begin van de derde eeuw een structuur was die algemeen aanvaard was in de kerk.” Nu is men voorzichtiger. Bijna alle christelijke kerken kennen een vorm van kerkelijk ambt, dat divers is maar waarin toch “min of meer expliciet het drievoudige patroon van episkopos-presbyteros-diakonos terug te vinden is.” (§ 37) De kerken worden nu uitgenodigd om te reflecteren of zich hier een consensus aftekent over het wezenlijke karakter van het gewijde ambt: “behoort het ambt niet tot wat God wil voor de kerk om de eenheid tot stand te brengen die hij beoogt?” Het document kon ook de consensus uit vroegere documenten herhalen dat in alle kerken “episkopè” of “toezicht” wordt uitgeoefend en dit “op persoonlijke, collegiale en gemeenschappelijke wijze”. Men is het er ook over eens dat “heel de Kerk synodaal/conciliair is op alle niveaus van haar leven: lokaal, regionaal en universeel.”

Het document is dan op het hoogste niveau van kerkelijke besluitvorming beland. Wanneer men het over ‘het gezag van oecumenische concilies’ heeft – het thema van dit colloquium –, dan stelt het document dat “de meeste kerken de leerstellige bepalingen van de vroege oecumenische concilies aanvaardden als uitdrukking van de leer van het Nieuwe Testament.” Wel ziet men ook hier nog blijvende divergenties tussen de verschillende kerken: “sommige houden eraan vast dat alle leerstellige bepalingen van na die tijd herzien kunnen worden, terwijl

²¹ Lukas Vischer, *The Process of Reception in the Ecumenical Movement*, in *Mid-Stream* 23 (1984) 221-233, p. 228.

²² Pontifical Council for Promoting Christian Unity, ‘A Catholic Contribution toward Revising *The Nature and Mission of the Church*’, January 14, 2008. Vgl. Peter De Mey, “The Missing Link between *The Nature and Mission of the Church* (2005) and *The Church: Towards a Common Vision* (2013): An Assessment of the Impact of *A Catholic Contribution toward Revising The Nature and Mission of the Church* (2008), in *Exchange: Journal of Missiological and Ecumenical Research* 44 (2015), 250-269.

²³ Inter-Orthodox Consultation for a Response to the Faith and Order Study, *The Nature and Mission of the Church*, Agia Napa/Paralimni, Cyprus, 2-9 March 2011, § 20. Cf. <https://www.oikoumene.org/en/press-centre/news/NapaReport.pdf>.

andere sommige leerstellige bepalingen beschouwen als normatieve en daarom onveranderlijke geloofsexpressie.” Wat dan volgt is een open vraag: “Heeft de oecumenische dialoog een gezamenlijke vaststelling mogelijk gemaakt van de normativiteit van de leer van de vroege oecumenische concilies?” Zoals de uitdrukking het zegt: ‘de vraag stellen is ze beantwoorden’.

Wanneer de kwestie van het “universeel ambt van de christelijke eenheid” ter sprake komt, weet het document zeer goed dat er nog een lange weg te gaan is om ook op dit punt een convergentie tussen de christelijke kerken te kunnen vaststellen. Het hoofdstuk eindigt opnieuw met een vraag, die bijna utopisch geformuleerd is: “Als overeenkomstig Christus’ wil de huidige verdeeldheid wordt overwonnen, hoe zou een ambt dat de eenheid van de Kerk op universeel niveau koestert en bevordert kunnen worden opgevat en uitgeoefend?”

De officiële reactie van de Katholieke Kerk op dit document kwam opnieuw rijkelijk laat aangewaaid, zes jaar na de feiten – ‘vijgen na pasen’ zouden we op zijn Vlaams zeggen – maar was gelukkig waardierend van toon. Ik ben verheugd dat precies het Dicasterie voor de Eenheid de Commissie voor Geloof en Kerkorde aanmoedigt om in de toekomst de hermeneutische methode van het zoeken naar een gedifferentieerde consensus te gaan toepassen op de reflectie over ecclesiologische thema’s. Bij het zoeken naar een oecumenische consensus mag men echter volgens deze katholieke commentaar nooit het volgende vergeten – en het lijkt mij belangrijk dat ook wij hier vandaag over nadenken: “het is niet de consensus die de waarheid vastlegt, maar de waarheid die consensus mogelijk maakt.” Maar zo’n zin kan ook misbruikt worden om de eigen waarheid aan anderen op te leggen en geen discussie toe te laten.

Tijdens het afgelopen decennium heeft de Commissie voor Geloof en Kerkorde er echter voor gekozen om de haast hopeloze poging om een consensus over ecclesiologische thema’s tot stand te brengen, niet verder te zetten, maar een model te ontwikkelen dat kerken zou kunnen helpen bij onderscheidingsprocessen over morele kwesties. Maria Verhoeff zei gisteren aan het begin van haar lezing dat christenen vandaag de dag anders dan ten tijde van het Concilie van Nicea, het zoeken naar een consensus over precieze geloofsinhouden minder belangrijk vinden en vervreemding voelen bij dogmatische discussies. Die vervreemding heeft dus ook een impact op de prioriteiten van de oecumenische beweging, maar ik durft te betwijfelen of dit een heilzame evolutie is.

2.2 Verminderde interesse in zichtbare eenheid in de bilaterale dialoog tussen katholieken en lutheranen?

Eenmaal het Vaticaans Concilie achter de rug was, heeft de Katholieke Kerk zich vooral toegelegd op het organiseren van internationale bilaterale dialogen, telkens met een andere dialoogpartner, waaruit reeds tientallen mooie maar doorgaans weinig gelezen dialoogteksten zijn voortgekomen. Dergelijke consensusdocumenten zijn nog niet meteen bindend voor de deelnemende kerken, maar hun impact hangt af van de kwaliteit van de receptie van deze documenten. Hoogst uitzonderlijk hebben oecumenische dialogen een ander type tekst geproduceerd, dat wel bindend is. Dit was het geval in de bilaterale dialoog tussen katholieken en lutheranen, het enige voorbeeld van bilaterale dialogen dat ik ter sprake breng, precies omdat er zo’n contrast is tussen het hoogtepunt en het recente dieptepunt.

Het hoogtepunt was de Gemeenschappelijke Verklaring over de Rechtvaardigingsleer uit 1999. Nadat de dialoogcommissie had aangetoond dat er een groeiende consensus is tussen beide kerken over deze kwestie, werd een veel kortere Gemeenschappelijke Verklaring voorbereid.

Nieuw was de gehanteerde methode van het zoeken naar een consensus die verschillen in theologische formulering toelaat. Lutheranen en katholieken huldigen bijvoorbeeld op goede gronden een eigen theologische overtuiging over de band tussen geloof en goede werken, maar die ondergraaft de bereikte consensus niet en dergelijke theologische diversiteit wordt als legitiem beschouwd.

Vooraf in kringen van Lutherse theologen rezen echter al snel de vraag of zo'n gemeenschappelijke verklaring wel bindend kan zijn voor toekomstige generaties katholieken en lutheranen. Het team dat jarenlang rond de tafel zat, kan dan wel van mening zijn dat iedereen daar toch zou moeten kunnen mee instemmen; eenmaal de verklaring op papier staat neemt iedere lezer de argumenten ter kennis en vormt zijn of haar eigen oordeel over de tekst. Men vroeg zich af of de zogenaamde consensus-oecumene nog een toekomst heeft en of "verzoende verscheidenheid" niet het maximaal haalbare is?

Gelukkig publiceerde de dialoogcommissie in 2013 een helder boekje, nadat beide kerken hadden afgesproken om in 2017 samen 500 jaar Protestantisme te herdenken. De titel omvat reeds een duidelijk engagement: 'van conflict naar gemeenschap'. Enkele van de vijf oecumenische imperatieven betreffen de toekomst van de dialoog: Volgens het document "moeten katholieken en lutheranen altijd beginnen vanuit het perspectief van eenheid en niet vanuit het gezichtspunt van verdeeldheid, om datgene wat ze gemeen hebben te versterken, ook al zijn de verschillen makkelijker te zien en te ervaren". Een ander gebod luidt: "Katholieken en Lutheranen moeten weer naar zichtbare eenheid streven, samen in concrete stappen uitwerken wat dit met zich brengt, en voortdurend dit doel voor ogen hebben".

In de eerste jaren na zijn aanstelling in 2010 moedigde de nieuwe prefect van wat nu het Dicasterie voor de Eenheid onder de christenen wordt genoemd, kardinaal Koch, beide kerken nog aan om een nieuwe Gemeenschappelijke Verklaring over Kerk, Eucharistie en Ambt voor te bereiden en hij hoopte zelfs dat in 2030 een gemeenschappelijke herdenking van de 600ste verjaardag van de *Confessio Augustana* zou mogelijk zijn. Tegelijk legde hij echter veel nadruk op de fundamentele, haast onoverbrugbare verschillen die er inzake kerkvisie en eenheidsmodellen tussen beide kerken bestaan en hij leek vooral de lutherse dialoogpartner op te roepen hun visie op te geven.²⁴

Het dieptepunt in de relaties tussen beide kerken waren de spanningen rond een document over 'Doop en groei in gemeenschap', waaraan de internationale dialoogcommissie tussen 2008 en 2019 had gewerkt. De commissie bereikte uiteindelijk een consensus rond deze tekst, maar omwille van de interne kritiek besliste het Dicasterie voor de Eenheid om het document enkel te publiceren als een studiedocument dat open is voor herziening, wat veel kwaad bloed heeft gezet. Een nieuwe dialoogcommissie is nog steeds in voorbereiding.

Wereldwijde oecumenische dialogen worden soms ondersteund door het werk dat in regionale dialoogcommissies gebeurt en omgekeerd. Zo bestaat er in Duitsland een 'Oecumenische werkgroep van protestantse en katholieke theologen' die in 2014 reeds een aantal oecumenische uitdagingen benoemde, onder meer in antwoord op de genoemde uitnodiging van kardinaal Koch. Er worden een aantal vragen gesteld over de notie 'zichtbare eenheid', onder meer "hoe ver het streven van de kerken moet gaan om tot een gemeenschappelijke,

²⁴ Kurt kardinaal Koch, *Progress in the Ecumenical Journey: The State of Ecumenism Today. Prolusio to the Plenary of the Pontifical Council for Promoting Christian Unity, November 15, 2010*, in *Information Service* N° 135 (2010/3-4) 75-93.

uiterlijk waarneembare vorm van de kerk te komen”²⁵ Ook werd de vraag opgeworpen “of het streven naar convergentie beperkt moet blijven tot het bereiken van overeenstemming over de semantische inhoud van de kerkelijke leerstellingen” en of de kerkelijke praktijk niet ook dient te worden meegenomen. Zo uitte het document zijn ongeduld over het uitblijven van praktische resultaten van de dialoog over de eucharistie: “Na alle pogingen tot convergentie in de afgelopen decennia lijkt het steeds ondraaglijker dat protestantse en katholieke christenen niet samen de eucharistie kunnen vieren.”

Men vatte de koe bij de horens en publiceerde in 2019 het document ‘Samen rond de tafel van de Heer’. Volgens de leden van deze regionale dialoogcommissie is er voldoende oecumenische vooruitgang geboekt tussen katholieken en protestanten zodat individuele christenen van beide kanten – en vooral echtparen die tot verschillende Kerken behoren – in elkaars gemeenschap de eucharistie mogen bijwonen. Dit document werd gevolgd door een opmerkelijke reeks uitwisselingen tussen de plaatselijke Kerk en Rome over deze kwestie. Voor de Congregatie voor de Geloofsleer kunnen dergelijke problemen immers beter niet op lokaal niveau worden besproken en als dit ooit het standpunt van de Katholieke Kerk in haar geheel zou worden, dan zou dat het einde betekenen van de orthodox-katholieke theologische dialoog. Als lokale oecumenische dialogen naar manieren blijven zoeken om de theologische verschillen tussen katholieken en protestanten te overbruggen, dan lijkt Rome blijkbaar het fundamentele verschil te willen versterken.

Er lijkt dus in de oecumenische beweging nog geen consensus te bestaan over de toekomst van het eenheidsmodel van zichtbare eenheid. Ik vind het wel interessant dat de Commissie Geloof en Kerkorde tijdens dit herdenkingsjaar van 1700 jaar Nicea dit thema uitdrukkelijk zal thematiseren tijdens een hoogst uitzonderlijke wereldwijde bijeenkomst in oktober. De nadruk zal er liggen op de vraag of het herstel van de eenheid, dat de bedoeling van de oecumenische concilies in het eerste millennium was, in onze tijd nog haalbaar is: ‘Where now for visible unity?’.

2.3 De Synode over synodaliteit 2021-2024: de start van een hernieuwd oecumenisch engagement

Ik kan mijn verhaal wel met een optimistische noot eindigen omdat de recente synode over synodaliteit zoveel aandacht heeft geschonken aan het thema van de christelijke eenheid. Al vanaf de luisterfase werden de bisschoppen in een gezamenlijke brief van kardinaal Grech en kardinaal Koch aangemoedigd om de leiders van andere christelijke kerken te betrekken bij de voorbereiding van de diocesane en nationale syntheses. In het voorbereidende document voor de Continentale fase wordt gesteld dat “er geen volledige synodaliteit is zonder eenheid onder de christenen.” Het oecumenisch karakter van de synode werd ook onderstreept door de organisatie van een oecumenische wake aan de vooravond van de plenaire sessies in oktober 2023 en oktober 2024. Net zoals op het concilie werden er ook waarnemers van andere christelijke kerken uitgenodigd, die soms ook het woord mochten nemen.

Het slotdocument heeft het over oecumene in elk van de vijf delen. Vrij vooraan in het document wordt erop gewezen dat “de doop niet alleen het fundament is van synodaliteit maar ook van de oecumene.” (§ 23) De Heilige Geest verlicht immers niet enkel katholieke gedoopten met de

²⁵ *Reformation 1517-2017: Ökumenische Perspektiven*. Für den Ökumenischen Arbeitskreis evangelische rund katholischer Theologen herausgegeben von Dorothea Sattler und Volker Leppin (Dialog der Kirchen, 16), Freiburg im Breisgau, Herder – Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014.

gave van de *sensus fidei* of het intuïtief aanvoelen van waar het in het geloof om gaat. Ook wordt hier een gedachte hernomen die dierbaar is aan paus Franciscus: dat het herdenken van het bloed van de martelaren over de grenzen van de confessies heen, oecumenische banden creëert. Ook Rowan Williams sprak kort over het belang van de martelaren voor de eenheid in de jonge kerk. Het document weet ook dat elke eucharistieviering “een uitdrukking is van het verlangen en de oproep tot een eenheid van alle gedoopten die nog niet volledig zichtbaar is.” (§ 26)

Het slotdocument van de recente synode is ook dankbaar voor wat 60 jaar oecumenische dialoog heeft opgeleverd en kijkt hoopvol naar de toekomst: “we kijken uit naar de volgende stappen op de weg naar volledige gemeenschap door de vruchten van de oecumenische reis op te nemen in kerkelijke praktijken.” (§ 40) Wanneer deel II van het slotdocument spreekt over de 'bekering van relaties', dan wordt ook “het schandaal van de verdeeldheid tussen christelijke gemeenschappen en de vijandigheid tussen zusters en broeders die hetzelfde doopsel hebben ontvangen” niet vergeten. (§ 56) In het hoofdstuk over de bekering van processen' wordt voorgesteld dat de adviserende organen die op alle niveaus van het kerkelijk leven nieuw leven moeten worden ingeblazen, vertegenwoordigers van andere kerken en religies zouden kunnen omvatten. (§ 106)

Wanneer deel IV aankondigt dat het net van de Synodale Kerk een grote vangst zal opleveren, dan weet de Synode dat de uitwisseling van gaven de grenzen van de katholieke Kerk overstijgt. Gaven als “heiligheid, naastenliefde, spiritualiteit, theologie, sociale en culturele solidariteit” zijn ook in andere kerken te vinden. (§ 122) De kerken zouden hen moeten uitwisselen en niet voor zichzelf houden. Het document is er tenslotte van overtuigd dat we ook op het vlak van de wederzijdse verantwoordingsplicht van leken en gewijden nog veel kunnen en moeten leren van andere kerken. (§ 138)

Mijn tijd zit erop. Ik wil echter bij wijze van samenvatting nog de twee belangrijke citaten projecteren die we in het slotdocument van de recente Synode over Synodaliteit hebben aangetroffen en waarin de Katholieke Kerk wordt aangemoedigd om nieuwe stappen te zetten op het vlak van zowel synodaliteit als oecumenisch engagement: “Zonder concrete veranderingen op korte termijn, is de visie van een synodale kerk niet geloofwaardig.” (§ 94) en: “We kijken uit naar de volgende stappen op de weg naar volledige gemeenschap door de vruchten van de oecumenische reis op te nemen in kerkelijke praktijken.” (§ 40)